

Lidská práva a základní potřeby

Martin Hapla*

Abstrakt: Článek se zabývá teorií potřeb coby možným zdůvodněním lidských práv. Nejprve vymezuje pojem potřeby, který odlišuje zejména od pojmu touhy. Konstatuje přitom, že potřeba má již z definice objektivní charakter. Následně analyzuje některé koncepce potřeb (především Davida Millera a Massima Renza) a zkoumá jejich výhody a nevýhody vůči jiným justifikačním teoriím (například přístupu Jamese Griffina, který je založen na ideji normativního aktérství). Podle autora mají tyto koncepce přirozenoprávní základy a nedokáží se vypořádat zejména s problémem přechodu od faktů k normám. Navíc i požadavky, které z potřeb zpravidla dovozujeme, si uchovávají příliš velkou míru neurčitosti. Navzdory těmto nedostatkům si ovšem argumentace jimi v právním a ještě více v politickém prostoru uchovává velkou přesvědčivost. Její zdroje je obtížné identifikovat, svůj význam však má, že jsou pojmem, který používáme v každodenním životě (třebaže v posunutém významu). Nakonec autor dospívá k závěru, že potřeby nejsou sice schopny uspokojivým způsobem založit lidská práva, ale na druhou stranu – pokud rezignujeme na univerzální charakter uvedených práv, mohou sehrát velmi užitečnou a významnou roli při jejich justifikaci v určitých lokálních kontextech.

Klíčová slova: lidská práva, potřeby, zdůvodnění, přirozené právo, Humova teze, politická filosofie

Úvod

Nikdo nepochybuje o tom, že lidská práva v současné době představují mimořádně vlivný koncept. Pokud se dnes vlády dopouští krutých nebo nespravedlivých činů, spíše říkáme, že porušují tato práva, než že jsou nespravedlivé, nemorální, tyranické či barbarské.¹ Samotné užívání tohoto výrazu jenom v anglicky psaných knihách vzrostlo od roku 1940 dvěstěkrát a v současnosti je používán stokrát častěji než výrazy jako ústavní práva nebo práva přirozená.² Obojí dobře poukazuje na to, že lidská práva jsou vlivnou rétorikou, a to nejen v právní a politické praxi, ale i v její teoretické reflexi. Ukrývá se však také něco za ní? Není to pouze hezká fasáda domu, jehož vnitřek je v hlubokém rozkladu? Frekvence a způsob, jakým jsou tato práva v současném diskurzu používána, sice nesporně dosvědčují, že na nás mají značný vliv, že jsou v jistém smyslu něčím velmi přesvědčivým, ale již nám neříkají nic o tom, zda máme též dobré důvody je akceptovat. Mezi přesvědčováním a zdůvodňováním existuje podstatný rozdíl. A právě v možných pochybnostech o pádnosti našich důvodů můžeme spatřovat určitý deficit. Na to, že není zřejmé, co přesně je zdrojem těchto práv,³ poukazují mnozí autoři.⁴ A to, že má smysl klást si otázku po jejich

* JUDr. Martin Hapla, Ph.D., odborný asistent na katedře právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity. E-mail: martin-hapla@gmail.com. Rád bych na tomto místě poděkoval svým drahým kolegům Mgr. Pavlu Dufkovi, Ph.D., doc. Mgr. Marku Káčerovi, Ph.D., a JUDr. Pavlu Ondřejkovi, Ph.D., za jejich cenné a podnětné připomínky, které mi umožnily podstatným způsobem vylepšit můj původní text. Článek vznikl jako výstup z projektu *Axiologické základy právního myšlení* (kód: MUNI/A/0828/2016).

1 NICKEL, James W. *Making Sense of Human Rights*. Malden, MA: Oxford: Blackwell Pub., 2007, s. 1. Ke kritické funkci lidských práv srovnej i KYSELA, Jan. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, s. 258.

2 POSNER, Eric A. *The Twilight of Human Rights Law*. New York: Oxford University Press, 2014, s. 6. K samotnému vymezení přirozených, lidských a základních práv viz HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. Brno: Masarykovy univerzita, 2016, s. 27 an. K rozdílu mezi základními a lidskými právy dále srovnej též ONDŘEJEK, Pavel. *Princip proporcionality a jeho role při interpretaci základních práv a svobod*. Praha: Leges, 2012, s. 15.

3 Různé koncepce zdroje lidských práv v poslední době pěkně shrnuje např. publikace CRUFT, Rowan – LIAO, Matthew S. – RENZO, Massimo (eds). *Philosophical Foundations of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

4 Srovnej např. NEUMANN, Michael. Needs Not Rights. *Canadian Journal of Philosophy*. 1992, Vol. 22, No. 3, s. 353. FREEMAN, Michael. The Problem of Secularism in Human Rights Theory. *Human Rights Quarterly*. 2004, Vol. 26, No. 2, s. 392.

justifikaci,⁵ zůstává nejen v naší odborné literatuře vážně braným názorem. Například Jan Broz a Pavel Ondřejek dávají takové tázání do souvislosti s pátráním po rozsahu a limitech těchto práv, přičemž mu přisuzují i možný pozitivní vliv na koherentní aplikaci práva.⁶ Carl Wellman pak poukazuje na to, že formulace lidských práv jsou velmi abstraktní a pokud z nich chceme odvozovat konkrétní povinnosti či závazky, může nám při jejich specifikaci pomoci právě identifikování určitého základu takových práv.⁷ Teoretická reflexe lidskoprávní problematiky tak rozhodně není problémem sama o sobě, má i praktické dopady.

Možných způsobů, jak se s naznačeným justifikačním deficitem vypořádat, je nespočet.⁸ Jedním z nich je i snaha o bližší sepětí konceptů lidských práv a základních potřeb. Je přitom s podivem, že se v naší odborné literatuře zatím jedná o přístup příliš nerozebíraný, protože samotná představa, že máme určité základní potřeby, z nichž nějakým způsobem vyplývají naše práva, se zdá být velmi intuitivní. Propojování obou zmíněných kategorií probíhá na různé bázi. Například Michael Neumann vnímá teorie potřeb dokonce jako možnou třetí cestu – alternativu vůči utilitarismu a teoriím subjektivních práv (*rights theories*),⁹ což je náhled, který může korespondovat s obecnějším postojem, který razí tezi, že lidské potřeby formulují ontologické základy pro hodnoty chráněné právním řádem.¹⁰ To, že justifikace založená na potřebách je schopná založit lidská práva objektivně a univerzálně si v současnosti myslí například David Miller,¹¹ Rita Floyd¹² nebo Massimo Renzo.¹³ Jiní autoři, jako třeba H. J. McCloskey a Jeremy Waldron, naopak zkoumají samotný vztah potřeb a práv, načež dospívají ke skepticky laděným závěrům, které zdůrazňují, že práva nemohou být v termínech potřeb plně vysvětlena.¹⁴

Hlavním cílem tohoto textu je tudíž prozkoumat otázku, zda nějaká koncepce potřeb může představovat věrohodné východisko pro zdůvodnění lidských práv a jejich následnou realizaci. S tím úzce souvisí i problémy, jakým způsobem se základními potřebami argumentuje v rámci politického fóra, jakou roli mohou hrát při zdůvodňování politických a posléze i právních rozhodnutí. Největší pozornost zde přitom bude věnována asi nejvýznamnějším a nejvíce ilustrativním pokusům, které se v nedávné době v oblasti propojování teorií potřeb a práv odehrály, a těmi jsou koncepce Davida Millera a Massima Renza.

⁵ V tomto textu budu výrazy „zdůvodnění“ a „justifikace“ používat jako synonyma.

⁶ BROZ, Jan – ONDŘEJEK, Pavel. Pluralita dimenzí základních práv v současném státě. In: KYSELA, Jan – ONDŘEJEK, Pavel a kol. *Kolos na hliněných nohou? K proměně státu a jeho roli*. Praha: Leges, 2016, s. 202. Dále srovnej též některé argumenty Pavla Ondřejka, kterými dokládá nutnost zabývat se teoretickým rámcem základních práv, v jeho textu ONDŘEJEK, Pavel. Několik poznámek k právněteoretickým aspektům lidských práv. In: ŠTURMA, Pavel (ed.). *Pojem a teorie lidských práv*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013, s. 28.

⁷ Srovnej WELLMAN, Carl. *The Moral Dimensions of Human Rights*. Oxford – New York: Oxford University Press, 2011, s. v.

⁸ Viz např. HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*, s. 89 an.

⁹ NEUMANN, Michael. *Needs Not Rights*, s. 354.

¹⁰ O tomto postoji a některých autorech, kteří ho zastávají, píše např. ZETTERBAUM, Marvin. *Equality and Human Need*. *The American Political Science Review*. 1977, Vol. 71, No. 3, s. 989.

¹¹ Srovnej MILLER, David. *National Responsibility and Global Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 179. MILLER, David. *Grounding Human Rights*. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 2012, Vol. 15, No. 4, s. 410–411.

¹² FLOYD, Rita. *Why We Need Needs-Based Justification of Human Rights*. *Journal of International Political Theory*. 2011, Vol. 7, No. 1, s. 103.

¹³ Srovnej RENZO, Massimo. *Human Needs, Human Rights*. In: CRUFT, Rowan – LIAO, Matthew S. – RENZO, Massimo (eds). *Philosophical Foundations of Human Rights*, s. 572. Teoriím potřeb jsou dále i velmi blízké přístupy Amartya Sena a Marthy Nussbaum, které rozpracovávají ideu *capabilities*. S ohledem na užší tematické zaměření tohoto textu a jeho možný rozsah jim však zde nebude věnována pozornost.

¹⁴ MCCLOSKEY, H. J. *Human Needs, Rights and Political Values*. *American Philosophical Quarterly*. 1976, Vol. 13, No. 1, s. 1. WALDRON, Jeremy. *The Role of Rights in Practical Reasoning: „Rights“ versus „Needs“*. *The Journal of Ethics*. 2000, Vol. 4, No. 1–2, zejména s. 116 an.

Výše uvedenému cíli odpovídá i vlastní struktura článku. V jeho první části je rozebrán pojem potřeb, ve druhé jsou představeny klíčové koncepce, které s ním pracují, ve třetí nastíněn jeho vztah k přirozenoprávním teoriím a zkoumány jeho výhody a nevýhody oproti konceptu lidských práv a jiným způsobům jejich zdůvodnění, ve čtvrté jsou hledány příčiny jeho velké přesvědčivosti. Výsledná teze, kterou bych rád čtenářům coby autor textu předestřel, zní, že potřeby nejsou schopny uspokojivým způsobem založit lidská práva, protože mají silné přirozenoprávní kořeny, s jejichž kritikou se nedokáží vypořádat. Na druhou stranu – pokud rezignujeme na univerzální rozměr zmíněných práv, mohou sehrát velmi užitečnou a významnou roli při jejich justifikaci v určitých lokálních kontextech.

1. Pojem potřeby

Zmiňujeme-li se v běžném jazyce o potřebách, ne vždy jimi máme na mysli totožnou věc. Často toto slovo používáme v přeneseném významu nebo jej zaměňujeme s celou řadou dalších, avšak nikoliv stejných, výrazů, jako jsou třeba touhy, zájmy nebo pudy. Následující řádky proto budou věnovány snaze o přesnější vymezení jejich pojmu.

První věcí, která vyžaduje ve spojitosti s potřebami ujasnění, je, že musíme rozlišovat jejich význam v rámci výroků typu „Motor potřebuje více oleje.“ a v rámci tvrzení o potřebách živých organismů. Říkáme-li totiž o motoru, že něco potřebuje, ještě to neznamena, že má takovou potřebu.¹⁵ Budeme-li tedy v dalších částech tohoto textu hovořit o potřebách, primárně jimi budou míněny potřeby živých tvorů, jmenovitě potřeby lidí.¹⁶ Další obecný poznatek, který je vhodné uvést již na tomto místě, pak zní, že cílem takových potřeb nejsou komodity, jsou jím jejich efekty na lidský život.¹⁷ Budeme-li uvažovat například o potřebě jíst, je zřejmé, že vysoký a mohutný muž potřebuje k jejímu naplnění více jídla než drobná a křehká žena. Množství komodity bude tedy v obou případech velmi rozdílné, efekty na život obou osob však stejné.

Důležité rovněž je rozlišit dva způsoby, jakými slovo potřeba zpravidla používáme. Pěkně tak činí například Jeremy Waldron, který rozlišuje potřeby v instrumentálním a kategorickém smyslu. První z nich lze vyjádřit formulí, že „P potřebuje X, aby dosáhl Y.“ X zde tedy vystupuje jako nezbytná podmínka dosažení Y.¹⁸ Příkladem takové konstrukce může být třeba tvrzení, že narkoman potřebuje drogu, aby dosáhl euforie. V druhém z uvedených smyslů již potřeba představuje zřetelně užší koncept. Vystihuje ji konstrukce „X je nezbytné jako minimální podmínka pro P k tomu, aby mělo snesitelný lidský život.“¹⁹ Takto pojaté kategorické potřeby můžeme ovšem chápat i jako zvláštní druh potřeb instrumentálních.²⁰ Neliší se totiž od nich svou základní konstrukcí, nýbrž cílem, k němuž směřují. Ten je v jejich případě zúžen na snesitelný lidský život, respektive na nějakou

¹⁵ MCCLOSKEY, H. J. *Human Needs, Rights and Political Values*, s. 3.

¹⁶ Zde můžeme čtenáře s určitým předstihem upozornit, že právě odlišení potřeb lidí od potřeb zvířat je jedním z klíčových problémů teorií potřeb, které usluží o justifikaci lidských práv. V následujících řádcích bude tomuto tématu ještě věnována pozornost.

¹⁷ STEWART, Frances. Basic Needs Strategies, Human Rights, and the Right to Development. *Human Rights Quarterly*, 1989, Vol. 11, No. 3, s. 354, dále též 368.

¹⁸ WALDRON, Jeremy. *The Role of Rights in Practical Reasoning: „Rights“ versus „Needs“*, s. 119.

¹⁹ *Ibidem*, s. 120. Sám Waldron ve svém textu následně odkazuje k různým variantám této formule u Davida Millera, Herberta Marcuse a Jamese Griffina.

²⁰ K tomu srovnej tvrzení Massima Renza, že potřeby závisí na určitých cílech, které přijímáme. RENZO, Massimo. *Human Needs, Human Rights*, s. 577.

koncepti života hodnou následování. Podstatné je, že máme-li uvažovat o potřebách coby justifikaci lidských práv, musíme jejich chápání omezit pouze na potřeby v kategorickém smyslu – v kontextu některých koncepcí označované za základní potřeby. Nikdo by totiž jistě neodvozoval z potřeby narkomana brát drogy, že má na jejich užívání právo.

I pokud ovšem používáme výraz „potřeba“ v takto zúženém smyslu, stále zde hrozí jeho možná záměna s dalšími jemu podobnými pojmy. Je to přitom právě jejich precizní rozlišení, které nás může přivést k adekvátnímu pochopení jejich významu. Za nejzásadnější můžeme považovat rozlišení mezi potřebami a touhami. Rozdíl mezi nimi opět dobře popisuje Jeremy Waldron.²¹ Tento autor konstatuje, že potřeba má objektivní charakter, zatímco touha subjektivní.²² První je tedy něčím nutným a nezbytným, co vyvolává respekt, druhá je naopak záležitostí našich přání a rozmarů. Všichni lidé mají potřebu jíst, některé ženy mají touhu mít hezčí nos. Člověk se může smysluplně zeptat: Toužím po tom, ale opravdu to potřebuji? Naopak silnou stránkou našich tužeb je, že jsme si jich v každém případě dobře vědomi, protože jsou součástí našich vnitřních prožitků.²³ V potřebách se můžeme mýlit,²⁴ nemusí zdaleka odpovídat tomu, co pocítujeme. Potřeba není subjektivně prožívaným nedostatkem – to, že člověk pocítuje žízeň, ještě neznamená, že potřebuje pít. Jeho pocit může být například výsledkem poruchy hypotalamu a nadměrný příjem tekutin mu může naopak velmi uškodit. Jinými slovy, má smysl klást si otázku: „Opravdu toto potřebuji?“, nikoliv však „Opravdu po tom toužím?“

Kromě výše uvedeného se lze setkat i s požadavky na ještě subtilnější rozlišení.²⁵ Pozoruhodné je zejména odlišení potřeb od pudů, o nichž H. J. McCloskey tvrdí, že na rozdíl od prvních uvedených mohou mít i destruktivní charakter.²⁶ Potřeba je tudíž z definice něčím veskrze kladným a pro nás prospěšným. Větší pozornost si dále zaslouží i rozlišení zájmů a potřeb,²⁷ jelikož v určitých kontextech může dávat lepší smysl hovořit o prvních a nikoliv druhých z nich. Již výše zmíněný autor jako vhodný příklad takové situace uvádí výrok „Fotbalista Smith potřebuje speciální boty, aby vyhrál cenu pro nejlepšího fotbalistu.“²⁸ Jistě bychom neřekli, že pan Smith má potřebu vlastnit speciální boty, tak jako má potřebu jíst nebo pít. Má však na jejich vlastnictví nesporný zájem. Potřeby tedy ve skutečnosti souvisí spíše se základními předpoklady lidské existence, nikoliv s aspiracemi, které mohou jednotliví lidé mít. Mohli bychom ještě říci, že naplnění našich potřeb je v našem zájmu,²⁹ nebo rovněž, že z našich potřeb vyplývají určité zájmy. Určitě ne všechny zájmy jsou však našimi potřebami. Nejsou ovlivněny jen jimi, nýbrž i cíli, aspiracemi, hodnotami atd.³⁰

²¹ WALDRON, Jeremy. *The Role of Rights in Practical Reasoning: „Rights“ versus „Needs“*, s. 129.

²² Ibidem.

²³ Otázku možné existence podvědomých tužeb, kterou by mohli v tomto bodě položit psychoanalytici, zde ponecháváme stranou.

²⁴ MCCLOSKEY, H. J. *Human Needs, Rights and Political Values*, s. 4.

²⁵ ZETTERBAUM, Marvin. *Equality and Human Need*, s. 989. Např. podle H. J. McCloskeyho je od potřeby třeba rozlišovat luxus (*luxuries*), přirozené pudy (*natural drives*), touhy (*desires*), chťiče (*wants*), očekávání (*expectations*), zájmy (*interests*) a dokonce ještě některé další kategorie. K tomu, jakož i samotnému podrobnějšímu vymezení uvedených pojmů, viz MCCLOSKEY, H. J. *Human Needs, Rights and Political Values*, s. 3 an. Ve spojitosti s těmito termíny je vhodné zmínit, že ne všichni autoři je v anglicky psané literatuře používají ve stejném významu, což poněkud znesnadňuje jejich překlad do českého jazyka. Přinejmenším H. J. McCloskey používá slovo „want“ v trochu jiném významu než Jeremy Waldron.

²⁶ MCCLOSKEY, H. J. *Human Needs, Rights and Political Values*, s. 4.

²⁷ Je ovšem pravdou, že někteří autoři mezi těmito dvěma pojmy příliš nerozlišují. Příkladem jednoho z nich je podle mého soudu i Massimo Renzo. Viz třeba jeho text RENZO, Massimo. *Human Needs, Human Rights*, s. 584.

²⁸ MCCLOSKEY, H. J. *Human Needs, Rights and Political Values*, s. 2.

²⁹ K tomu srovnej ibidem, s. 8.

³⁰ Ibidem, s. 9.

Podle názoru Rity Floyd samotné vymezení potřeby může být pozitivní, nebo negativní. Pozitivní vymezení se pokouší naplnění potřeby uchopit jako něco, co je nezbytné k lidskému rozkvětu a blahobytu. Naopak negativní vymezení charakterizuje potřebu prostřednictvím toho, že její nenaplnění vyvolává závažnou újmu.³¹ Myšlenku lidského rozkvětu můžeme vnímat jako úzce provázanou s již uvedenou ideou (dobrého, snesitelného apod.) lidského života, které bude v dalších částech textu ještě věnována velká pozornost. Zastavme se proto nyní u úvahy, že absence potřebovaného je pro jeho nezbytnost něčím, co by nám mohlo způsobit škodu.³² Takové tvrzení možná není úplně vhodné, protože by v krajních případech mohlo platit i o absenci vytouženého, minimálně v tom smyslu, že jeho nepřítomnost by u nás mohla vyvolávat silné psychické frustrace. Ne každá skutečnost, která nám může způsobit újmu, musí nutně být potřebou a je velmi obtížné vymezit újmy, o kterých by něco takového mohlo platit.³³ Z tohoto důvodu se nám může jevit propojování pojmu potřeby s pojmem újmy jako poněkud problematické.

Můžeme tedy shrnout, že pokud máme potřeby důsledně odlišit od jiných podobných standardů, začíná se jejich chápání přibližovat charakteristice rysů člověka, které nemají subjektivní charakter a jejich naplňování není spojeno s negativními efekty na jeho život. Stojí za pozornost, že i mezi zastánci takové charakteristiky však panuje jen velmi malá shoda na tom, jaké rysy to přesně jsou.³⁴ Pokud zde tedy existuje určitý konsenzus, tak spíše na obecné charakteristice potřeby, než na tom, co všechno jí ve skutečném životě je. Problém má tedy noetický charakter. Z konceptuálního hlediska je potřeba něčím objektivním a pozitivním, jak ovšem ve skutečném životě poznáme, co potřebou je? A existují vůbec nějaké potřeby, které by splňovaly takovou definici? Odpovědi i na tyto otázky budeme hledat na dalších řádcích.

1.1 Potřeby jako společností uznané touhy?

Je ilustrativní, že když se chtěl Milan Kundera ve svém románu *Nesmrtelnost* kriticky vymezit vůči lidským právům, zdůrazňoval jejich sepětí s touhami. Jeho vlastními slovy: „[N]eznám jediného politika, který by desetkrát denně nemluvil o ‚boji za lidská práva‘ či o ‚zneuznávání lidských práv‘. Lidé na Západě však nejsou ohroženi koncentráky a mohou si říkat i psát, co chtějí, takže čím více získával boj za lidská práva na popularitě, tím více ztrácel jakýkoli konkrétní obsah, až se stal jakýmsi všeobecným postojem všech vůči všemu, jakousi energií, která proměňuje všechna lidská chtění v právo. Svět se stal právem člověka a všechno se stalo právem: touha po lásce právem na lásku, touha po odpočinku právem na odpočinek, touha po přátelství právem na přátelství, touha jezdit zakázanou rychlostí právem jezdit zakázanou rychlostí, touha po štěstí právem na štěstí, touha vydat

³¹ K tomu srovnej FLOYD, Rita. *Why We Need Needs-Based Justification of Human Rights*, s. 110.

³² K tomuto názoru velmi kriticky MCCLOSKEY, H. J. *Human Needs, Rights and Political Values*, s. 5–6, v neméně kritickém duchu pak i GRIFFIN, James. *On Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 89–90.

³³ Srovnej GRIFFIN, James. *On Human Rights*, s. 90.

³⁴ ZETTERBAUM, Marvin. *Equality and Human Need*, s. 989. S tím srovnej odlišné tvrzení Frances Stewart, podle které je tu neshoda na tom, co jsou základní potřebné statky, ale všeobecná shoda na jejich jádru, které zahrnuje jídlo, vodu, zdraví, vzdělání a bydlení. Viz STEWART, Frances. *Basic Needs Strategies, Human Rights, and the Right to Development*, s. 348. Tomu se ostatně blíží i pojetí Massima Renza, který tvrdí, že všichni lidé potřebují jídlo, vzduch, vodu, přístřeší, minimální úroveň zdraví a minimální úroveň sociální interakce. Takové potřeby pak označuje za základní. Viz RENZO, Massimo. *Human Needs, Human Rights*, s. 577. David Miller uvádí, že mezi základní potřeby mimo jiné patří jídlo a voda, oblečení a přístřeší, fyzická bezpečnost, zdravotní péče, vzdělání, práce a odpočinek, svoboda pohybu, svědomí a vyjadřování. Viz MILLER, David. *Grounding Human Rights*, s. 184. Osobně pokládám za pozoruhodné, že Miller odmítá vytvořit konečný seznam uvedených potřeb, což můžeme pokládat za doklad minimálně toho, že mají coby koncept epistemicky nejisté hranice.

*knihu právem vydat knihu, touha křičet v noci na náměstí právem křičet na náměstí.*³⁵ Jak zde již bylo zdůrazněno, touhy jsou něčím subjektivním, čemu je obtížné přisoudit stejný respekt jako potřebám, které si přisvojují objektivní charakter. Intuitivně snadno respektujeme, že každý má právo na jídlo, nikoliv však, že ženy mají mít právo na hezký nos. Takový pohled na věc může být snadno problematizován, pokud si položíme otázku, jak ostrou hranici můžeme ve skutečnosti vést právě mezi našimi touhami a potřebami. Pokud jsme výše hovořili o noetických problémech s nimi spojených, měli bychom nyní tuto úvahu rozvinout a zastavit se u otázky, zda nemohou být potřeby jen touhami, které byly všeobecně uznány ve veřejném prostoru.

Samozřejmě, některé naše touhy mohou být zároveň i potřebami. Mohu toužit po věci, kterou zároveň i potřebuji. Tím se však ještě hranice mezi nimi nestírá. Na tom, co všechno mezi naše potřeby spadá, panuje obecně jen malá shoda.³⁶ Připusťme, že touhy můžeme vymezovat s ohledem na naše vnitřní prožitky, zatímco potřeby s ohledem na nějakou koncepci (dobrého, důstojného, plného) života. I v takovém případě ale koncepcí života může být nespočet a lze mezi nimi jen stěží určit jednu správnou, kromě toho, že i v jejich případě si můžeme klást otázku, čím jsou podmíněny, co je jejich základem. Alespoň některé z nich mohou být hedonistické, tedy zohledňující naše příjemné a nepříjemné prožitky, čímž se přibližují k určité reflexi našich tužeb coby svému východisku.

Potřeby, jak je akceptuje většina společnosti, jsou relativní ve vztahu ke koncepci života, která se může taktéž vyvíjet. Obecně mají lidé tendenci to, co proklamují jako své potřeby, stupňovat.³⁷ V rámci společenského diskurzu však toto stupňování limituje konsenzus jeho účastníků. Toho se ovšem daří dosáhnout pouze v některých otázkách. Takovýto konsenzus pak formuje i šířeji sdílené porozumění lidským potřebám a jejich narušování. Jestliže Frances Stewart považuje za dobře rozpoznatelné extrémní případy narušení základních potřeb (např. hladomor) a zároveň připouští, že zde zůstává rozsáhlá šedá zóna, v jejímž rámci je obtížné vést ostrou hranici mezi tím, kdy se o takové narušení jedná a kdy nikoliv,³⁸ jedná se o náhledy, které jsou do značné míry ovlivněny právě společenskou shodou. Jistě by nebylo správné klást mezi potřeby a tužby rovnítko, v reálném světě ovšem nelze vyloučit, že právě druhé zmíněné se prostřednictvím společenské arény stávají v očích největší části lidí těmi prvními.

2. Základní potřeby coby zdůvodnění lidských práv

2.1 Přístup Davida Millera

Rozebírané rysy potřeb před námi ještě lépe vyvstanou, pokud se jimi budeme zabývat v kontextu konkrétních teorií. Jedním z nejvýraznějších zastánců justifikace lidských práv potřebami je v současné době britský politický teoretik David Miller. Tento autor rozlišuje monistické a pluralistické teorie ospravedlnění lidských práv.³⁹ Zatímco druhé uvedené

³⁵ KUNDERA, Milan. *Nesmrtelnost*. 3. vydání. Brno: Atlantis, 2006, s. 143–144.

³⁶ Srovnej ZETTERBAUM, Marvin. *Equality and Human Need*, s. 989.

³⁷ Srovnej MACMILLAN, C. Michael. Social versus Political Rights. *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*. 1986, Vol. 19, No. 2, s. 288. Navíc by asi bylo s podivem, pokud by se úspěšný technický vývoj posledních století neprojevil v tom, že se výrazně proměňují i představy společnosti o podobě dobrého, důstojného či plného života. Tím ovšem akceptujeme i jiný rámec potřeb, zpravidla jich uznáváme větší množství než dřív. Nakonec není ani vyloučeno, že ve společnosti extrémního blahobytu se bude zcela vážně hovořit i o potřebě mít hezký nos a vzniknou iniciativy zakotvit základní právo, které by zaručovalo její naplnění.

³⁸ K tomu srovnej STEWART, Frances. *Basic Needs Strategies, Human Rights, and the Right to Development*, s. 351.

³⁹ MILLER, David. *Grounding Human Rights*, s. 410–411.

akceptují, že lidská práva mohou mít více základů, první tvrdí, že mají pouze jeden univerzální základ.⁴⁰ On sám přitom upřednostňuje právě monistické teorie, protože pluralistické podle jeho názoru mohou oslabovat etickou sílu lidských práv. Navíc mezi různými základy lidských práv mohou vznikat konflikty.⁴¹ Odmítá tedy i strategii překrývajícího se konsenzu coby způsob, jak by se justifikace lidských práv mohla vyrovnat s kulturní diverzitou.⁴² Naopak zastává názor, že je nezbytné a možné přidržet se jednoho univerzálního zdroje takových práv, který můžeme nalézt právě v určité koncepci potřeb.

Hlavním problémem, který musí v rámci své teorie Miller vyřešit, je skutečnost, že se rozsah potřeb v jednotlivých kulturách výrazným způsobem liší. Domorodí lidé z pralesního kmene nepotřebují internet, zatímco obyvatelé evropského velkoměsta se bez něj neobejdou. Všimá si tedy, že v individuální rovině sice potřeby nejsou věcí volby,⁴³ ve společenské rovině to však neplatí. Potřeby totiž máme jako lidské bytosti, které jsou ukotveny ve společnosti.⁴⁴ Není proto překvapivé, že v bohatších společnostech jsou více extenzivní než v chudších.⁴⁵ Právě tím ovšem může být ohrožen jejich univerzální rozměr.

Miller usiluje o to vyřešit tento problém identifikováním určitého jádra lidských potřeb, které se neproměňuje v závislosti na místě a čase. Také je ochoten připustit, že ne všechna práva, která jsou součástí lidskoprávních katalogů, můžeme označit za opravdu lidská a z potřeb odvoditelná. Zastánci obdobných způsobů justifikace ostatně nezřídka tvrdí, že mají jen minimalistické cíle, že jim jde pouze o to obhájit určité jádro lidských práv, a nikoliv vyřešit všechny problémy a odstranit všechny neshody, které s nimi různými způsoby souvisí.⁴⁶ Miller tedy nejprve rozlišuje instrumentální (*instrumental*) a vlastní (*intrinsic*) potřeby. Vlastní potřeby jsou přitom spojeny s předměty nebo podmínkami, které musí osoba nezbytně mít, pokud se má vyhnout poškození. Takovou potřebou je tedy například jídlo, protože bez něj budou lidé trpět podvýživou a hladem.⁴⁷ Uvedená distinkce následně vede jejího autora k nutnosti vymezit újmu takovým způsobem, aby měla univerzální charakter.⁴⁸ Odmítá přitom její uchopení na biologicko-psychologické bázi, protože lidé jsou společenské bytosti, což je rovněž nutné zohlednit.⁴⁹ Osoba tedy trpí újmou tehdy, pokud není schopná žít minimální slušný život ve společnosti, do které patří.⁵⁰ David Miller tím do jisté míry propojuje pozitivní a negativní přístup⁵¹ k vymezení pojmu potřeb, přičemž nakonec opět odkazuje k nějaké koncepci života coby jejich východisku.

Po odstínění instrumentálních potřeb je dle něj ještě nutné odlišit hlavní potřeby (*underlying needs*), které zůstávají nezměněny, jsou univerzální bez ohledu na místo a čas, od předmětů a podmínek, které je třeba v jejich rámci uspokojit a které jsou proměnlivé. Vyjádřeno konkrétním příkladem: Všichni mají potřebu zdraví a jen někteří mají konkrétní potřebu ochrany před malárií. Lidská práva mohou být podle něj založena právě na zmíněných hlavních potřebách.⁵² Tím je do určité míry koncept potřeb očištěn a je iden-

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Srovnej ibidem, s. 410.

⁴³ MILLER, David. *National Responsibility and Global Justice*, s. 180.

⁴⁴ MILLER, David. *Grounding Human Rights*, s. 412.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Srovnej RENZO, Massimo. *Human Needs, Human Rights*, s. 587.

⁴⁷ MILLER, David. *National Responsibility and Global Justice*, s. 179.

⁴⁸ Ibidem, s. 179–180.

⁴⁹ Ibidem, s. 181.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ K charakteristice těchto přístupů viz FLOYD, Rita. *Why We Need Needs-Based Justification of Human Rights*, s. 110.

⁵² MILLER, David. *National Responsibility and Global Justice*, s. 182.

tifikován jeho základ, který má univerzální charakter, avšak zároveň je velmi abstraktní a může se ukázat jako problematický při odvozování konkrétních požadavků.

Později Miller na tentýž problém reaguje trochu odlišným rozlišením vlastních lidských potřeb (*human needs proper*) a společenských potřeb (*societas needs*). Společenské potřeby jsou přitom takové, které lidé mají jako členové určité partikulární společnosti.⁵³ Ani v tomto případě se však nakonec nevyhne odkazu na koncept slušného života. V jeho pojetí bychom potřebám měli rozumět jako něčemu, co stanoví podmínky takového života a osoba jej podle něj má, pokud je zapojena do řady lidských aktivit, které se opakují v různých společnostech takovým způsobem, že nám to umožňuje smysluplně mluvit o lidské formě života.⁵⁴ Legitimní neshoda pak podle jeho názoru nepanuje na samotných potřebách, panuje na tom, co konkrétně v dané situaci znamenají a co má převážít, pokud se dvě takové potřeby dostanou do konfliktu.⁵⁵

Jestliže se Miller snaží ve své teorii reagovat na fakt kulturní diverzity, kterou podle něj musí teorie lidských práv brát vážně,⁵⁶ pak se nemůže vyhnout i dalším potížím. Jaký smysl může mít třeba potřeba mít stále bydliště ve společnosti nomádů? Tomuto protipříkladu čelí opět vymezením různých druhů potřeb, tentokrát základních (*basic*) a společenských (*societas*), z nichž první jsou univerzální a druhé provázané na určitou společnost.⁵⁷ Základní potřeby se do určité míry překrývají s jeho původním konceptem vlastních lidských potřeb (*human proper needs*). Toto pojmové rozlišení tak představuje rozvinutí jeho předchozích úvah. Lidská práva jsou přitom justifikována jen potřebami základními, zatímco společenské potřeby zdůvodňují širší skupinu práv občanství (*rights of citizenship*).⁵⁸ Jinými slovy – garantují jedinci určitou pozici coby plného člena určité partikulární společnosti.⁵⁹ V duchu této distinkce pak můžeme rozlišit širší právo na přístřeší, které je právem lidským a jehož nositeli jsou i nomádi, a užší právo na pevné bydlení, které mají pouze členové některých společností.⁶⁰ Základní potřeby pak můžeme vymežit jako průsečík potřeb společenských.⁶¹ Takový přístup nám ovšem jen sotva umožňuje dobrat se nějakého uzavřeného a konečného seznamu základních potřeb, protože společenské potřeby představují příliš širokou a obtížně uchopitelnou množinu, která navíc prochází ustavičným vývojem.

Miller si nakonec všímá i toho, že požadavky, které generujeme ze základních potřeb, nemají žádný limit, což může v některých případech vyvolávat značné potíže (zejména u potřeb, jejichž naplnění vyžaduje zdravotní péči). Společnost totiž nemusí být ani při nejlepší vůli schopná takové potřeby plně naplnit.⁶² Toto samozřejmě není problém pouze jeho teorie, ale i jiných koncepcí, které usilují o justifikaci lidských práv. Zpravidla přitom bývá řešen tím, že mezi existenční podmínky lidských práv bývají zařazovány určité praktické požadavky.⁶³ Podle Millera můžou mít praktické úvahy dopad i na to,

⁵³ MILLER, David. *Grounding Human Rights*, s. 413.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 416.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ MILLER, David. *Grounding Human Rights*, s. 409.

⁵⁷ MILLER, David. *National Responsibility and Global Justice*, s. 182.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 183.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² MILLER, David. *National Responsibility and Global Justice*, s. 185.

⁶³ *Ibidem*, s. 185–186. Jako příklad srovnej např. praktické okolnosti (*practicalities*) u Jamese Griffina. Viz GRIFFIN, James. *On Human Rights*, s. 35.

jaká práva odvozujeme z potřeb.⁶⁴ Jistěže máme třeba potřebu lásky a respektu, ale právě praktické úvahy vyžadují, abychom tyto potřeby nevynucovali.⁶⁵ Opravdová láska a opravdový respekt totiž v sobě musí mít prvek dobrovolnosti. Způsob, jakým jsou ze základních potřeb odvozována lidská práva, tímto získává důležitý korektiv.

Na rozebírané teorii si můžeme povšimnout jejich nejvíce problematických rysů. To, že Millerem poskytnutá justifikace funguje pouze v určitém omezeném rámci, je možno vyřešit přijetím teze, že je to přese všechno maximum možného a určitá práva, která jsou uvedena v současných lidskoprávních katalogích, je možné a vhodné zdůvodňovat jinými způsoby. To však nic nemění na tom, že jím poskytnutý soubor potřeb je velmi abstraktní a je otázkou, zda nám může poskytovat dostatečná vodítka při řešení různých konkrétních situací. Zcela neřešen zde pak zůstává problém přechodu od faktu k normám. To, že z některých potřeb mohou být odvozovány určité požadavky, Miller v zásadě přijímá jako předpoklad,⁶⁶ aniž by jej nějakým způsobem hlouběji zkoumal a pokoušel se jej odůvodnit.

2.2 Přístup Massima Renza

Vůči koncepci normativního aktérství Jamese Griffina vymezuje svou teorii základních potřeb coby justifikace lidských práv Massimo Renzo. Griffin podle něj tvrdí, že lidská práva máme od toho, aby chránila to, čím se lišíme od zvířat – tedy naši schopnost vytvářet a volit si koncepcce dobrého života. Lidská práva nám tedy mají umožňovat žít lidský život.⁶⁷ Renzo následně opakuje tradiční argument směřující proti této teorii, který spočívá v tom, že mnozí lidé nejsou normativními aktéry (typicky děti, někteří mentálně hendikepovaní, lidé trpící demencí).⁶⁸ Z logiky věci by tedy vyplývalo, že takoví lidé nejsou nositeli lidských práv. Obvyklá obhajoba v tomto případě zní, že mohou být nositeli jiných morálních práv, která získávají na odlišném základě (třeba z toho důvodu, že mohou trpět).⁶⁹ Lidská práva tu nejsou od toho, aby řešila a pokrývala všechny morálně citlivé situace. Problémem však zůstává, že pokud vnímáme třeba mučení dítěte jako narušení jeho důstojnosti a nerespektování jeho lidskosti, pak potřebujeme jinou koncepci toho, co dělá člověka člověkem, než jaká vychází z ideje normativního aktérství.⁷⁰ Massimo Renzo zastává názor, že taková koncepcce může být založená na lidských potřebách,⁷¹ protože dokáže uvedené výtce dobře čelit.⁷² Někteří mentálně postižení sice nejsou normativními aktéry, ale zcela nepochybně mají určité potřeby.

Renzova koncepcce naráží na stejný problém jako většina obdobných přístupů, i ona se opírá o ideu, v tomto konkrétním případě, minimálního slušného života, který by měl být chápán šířeji než zdravý biologický a psychologický život.⁷³ Sám autor jej definuje jako

⁶⁴ MILLER, David. *National Responsibility and Global Justice*, s. 186. Miller svou myšlenku na této i následujících stranách ilustruje i různými konkrétními příklady.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 187.

⁶⁶ Srovnej MILLER, David. *Grounding Human Rights*, s. 422.

⁶⁷ RENZO, Massimo. *Human Needs, Human Rights*, s. 573.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 574. Stejným způsobem argumentuje např. Ari Kohen proti koncepci Alana Gewirtha. Viz KOHEN, Ari. The Possibility of Secular Human Rights: Alan Gewirth and the Principle of Generic Consistency. *Human Rights Review*. 2005, Vol. 7, No. 1, s. 64.

⁶⁹ RENZO, Massimo. *Human Needs, Human Rights*, s. 574.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 575.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, s. 577.

⁷³ *Ibidem*.

takový život, „v němž máme možnost naplnit klíčovou skupinu společensky zakořeněných biologických a psychologických potřeb, jakož i potřeb společenských.“⁷⁴ Pokud ovšem koncept minimálního slušného života rozšíříme takovým způsobem, budeme zde narážet na obvyklý epistemický problém, jak poznáme, co takovým životem vlastně je. Nadto se zde nabízí i argument, čím se liší například potřeby pacientů v kómatu od potřeb zvířat? Pokud přiznáváme na jejich základě práva uvedeným pacientům, neměli bychom je přiznat i jim? Zdůrazňujeme-li, že lidé mají na rozdíl od nich i nějaké vyšší potřeby, je zřejmé, že ti, kteří jsou v kómatu, je nemají. Renzo říká, že i biologické potřeby lidí mají společenskou dimenzi.⁷⁵ Není však úplně zřejmé, co tím má na mysli, a nakolik je to možno konstatovat o výše vyjmenovaných případech. Uvedená situace by se dala vyřešit poukazem na to, že nelze kalkulovat s tím, zda je stav uvedených lidí nezvratný, protože takový závěr ovlivňují nahodilosti jako vývoj lékařské vědy apod. Z morálního hlediska je třeba brát v potaz, že vyšší potřeby jsou něčím bytostně lidským a pokud je někteří lidé nemají, je to chybný stav. O zvířatech nic takového tvrdit nelze. Přijetí takového argumentu je ale podmíněno i přijetím jeho (poněkud kontroverzních) předpokladů: Máme-li tuto koncepci potřeb vůbec akceptovat jako smysluplnou, neobejdeme se bez odkazu k nějaké formě esencialismu.⁷⁶ Velmi blízký přístup, který bychom mohli identifikovat v jádru teorií potřeb, je pak perfekcionismus. Ten vychází právě z toho, že jsme příslušníky lidského druhu, pro který jsou typické určité charakteristiky, které bychom měli rozvíjet.⁷⁷

Renzo uvádí, že minimální slušný život má zakládat společný standard pro všechny. Máme sice různé životní cíle a představy dobrého života, uvedená koncepce je ale minimální, a tedy všemi sdílená. Nemá souviset s nějakými velkými aspiracemi a exaltovanými ideami.⁷⁸ Zásadní přitom je, že k minimálnímu slušnému životu musíme mít příležitost, není tedy nezbytně nutné jej realizovat.⁷⁹ Člověk totiž může na základě svého přesvědčení (třeba jako součást nějakého politického protestu) odmítnout jíst. Nelze však v takovém případě tvrdit, že nevede slušný život.⁸⁰

Nakonec i Renzo ovšem po rozboru různých protipříkladů rozporujících jeho teorii (např. teze, že i mučený člověk může žít minimálně slušný život)⁸¹ konstatuje, že lidská práva vyjadřují spíše hodnotu osoby než hodnotu zájmů, které má. Důležitější je člověk samotný než cíle, které chce realizovat. Je cílem sám o sobě. Lidská práva tak můžeme chápat neinstrumentálně a na takovém chápání založit jejich justifikaci.⁸² Jestliže však zastáváme takové pojetí, není pro nás vlastně koncept potřeb redundantním? Neobejdeme se při zdůvodňování lidských práv bez něj?⁸³ Renzo na tuto námitku reaguje tvrzením, že oba přístupy jsou relevantní v určitých situacích, že se musí vzájemně doplňovat.⁸⁴

⁷⁴ Ibidem, s. 587.

⁷⁵ Ibidem, s. 584.

⁷⁶ V této souvislosti srovnal výrok Davida Millera, že právě potřeby nám umožňují vést distinkci mezi tím, co je esenciální a non-esenciální pro lidské bytosti. MILLER, David. *National Responsibility and Global Justice*, s. 180.

⁷⁷ Srovnaj SOBEK, Tomáš. *Právní rozum a morální cit: hodnotové základy právního myšlení*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2016, s. 233–234.

⁷⁸ RENZO, Massimo. *Human Needs, Human Rights*, s. 579.

⁷⁹ K tomu srovnaj obdobnou tezi, kterou Tomáš Sobek přisuzuje perfekcionismu, tedy, že důležitý je potenciál aktualizovat v sobě schopnosti, které jsou nutnou podmínkou příslušnosti k lidskému druhu, nikoliv je uplatňovat. SOBEK, Tomáš. *Právní rozum a morální cit: hodnotové základy právního myšlení*, s. 235.

⁸⁰ Srovnaj RENZO, Massimo. *Human Needs, Human Rights*, s. 579–580.

⁸¹ Srovnaj ibidem, s. 580.

⁸² Ibidem, s. 582.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem, s. 583.

Tuto svou tezi ale již příliš nerozvíjí, ani adekvátním způsobem neukazuje, jak by takové vzájemné doplňování mohlo vypadat. Závěrem tedy můžeme konstatovat, že jeho teorie se neobejde bez přijetí některých předpokladů, které nejsou samozřejmé a téměř jistě by na nich nepanovala shoda.

2.3 Vztah teorií potřeb k jiným justifikačním přístupům

Ve spojitosti s dalšími justifikačními přístupy založenými na potřebách se objevuje i myšlenka, že takový způsob zdůvodnění může vhodným způsobem doplňovat jiné, odlišné přístupy. Takto uvažuje například Rita Floyd,⁸⁵ která se v jednom ze svých textů pokouší ukázat, jakým způsobem může uvedený koncept obohatit teorie Jamese Griffina, Charlese R. Beitze a Beth Simmons. Zmíněná autorka v této souvislosti poukazuje na to, že empirický přístup Beth Simmons se snaží prokázat, že lidskoprávní smlouvy vedou ke zlepšení životů lidí, aniž by dostatečně vysvětlil, co takové zlepšení znamená (respektive co znamená *well-being*) a v jakém jsou k němu lidská práva vztahu.⁸⁶ Teorie potřeb je přitom dle jejího názoru schopná tuto mezeru zaplnit. Podobně když o lidských právech píše Charles R. Beitz, vymezuje je prostřednictvím obtížně uchopitelných prvků, jakými jsou třeba „*urgentní individuální zájmy*“.⁸⁷ I nahrazení takovéto kategorie konceptem základních potřeb může přispět k snadnější uchopitelnosti, větší určitosti a srozumitelnosti celé Beitzovy teorie.⁸⁸ Ve spojitosti s Jamesem Griffinem nás pak Rita Floyd upozorňuje, že on sám připouští, že jeho přístup lze chápat jako založený na potřebách, respektive ochraně toho, co potřebujeme, abychom fungovali jako normativní aktéři.⁸⁹ Uvedené myšlenky nás tak mohou přivést k úvaze, zda právě nějaká forma teorie potřeb nemůže sloužit jako sjednocující rámec pro různé teorie usilující o justifikaci lidských práv. Domnívám se, že pokud bychom potřeby chápali v instrumentálním smyslu, mohly by takovouto roli snadno plnit. Jestliže bychom je ale pojímali instrumentálně, nestaly by se pouze prázdným a velice vágním rámcem? Nevytratilo by se z nich to podstatné, co je činí jako justifikační koncept specifickým?

Ve vztahu k jiným justifikačním koncepcím můžeme ještě zdůraznit dvě hlavní výhody teorií potřeb. Za prvé, pro některé nezápádní kultury může být tento pojem poměrně dobře akceptovatelný. Některé konkurenční teorie totiž stojí na předpokladech, které si s sebou nesou mnohem silnější kulturní konotace. Platí to například o Griffinově teorii stavící na autonomním aktérství, které je podle Renza příliš svázáno s liberálním pojetím morálky a může být snadno odmítnuto v kontextu přístupů zdůrazňujících tradici, autoritu nebo komunitu.⁹⁰ K podobným závěrům pak dospívá i David Miller, který nadto z totožných důvodů vnímá jako problematickou také justifikační koncepci založenou na principu sebevlastnění.⁹¹ Další výhodou tohoto přístupu může být jeho větší pružnost. Pokud připustíme, že jedné potřebě neodpovídá vždy pouze jedno lidské právo, ale že je tu celý

⁸⁵ Viz její text FLOYD, Rita. *Why We Need Needs-Based Justifications of Human Rights*, s. 103–115.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 108.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 109.

⁸⁸ Srovnej *ibidem*, s. 112 a 113.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 112. K tomu viz i GRIFFIN, James. *On Human Rights*, s. 90.

⁹⁰ RENZO, Massimo. *Human Needs, Human Rights*, s. 575, 583. Podobným způsobem uvažoval tentokrát o samotných lidských právech Jack Donnelly, který je srovnával s ideou důstojnosti a tvrdil, že právě ona by mohla být pro mnohé nezápádní kultury přijatelnější. K tomu srovnej DONNELLY, Jack. *Human Rights and Human Dignity: An Analytic Critique of Non-Western Conceptions of Human Rights*. *The American Political Science Review*. 1982, Vol. 76, No. 2, s. 313.

⁹¹ MILLER, David. *Grounding Human Rights*, s. 411.

komplex základních potřeb, který je chráněn celým komplexem lidských práv, pak nehoda na některé konkrétní potřebě, nemusí vést nutně k odmítnutí určitých práv.⁹²

3. Základní potřeby a jejich vztah ke konceptu práv

3.1 Problém neurčitosti

Samozřejmě, potřeby nejsou totéž co práva.⁹³ Mohou však představovat jejich přesvědčivý základ, nebo jsou dokonce schopné je v určitém kontextu nahradit? Chceme-li zodpovědět tyto otázky, musíme vzít nejprve v potaz, že autoři, kteří se domnívají, že potřeby takovou roli sehrát mohou, zpravidla netvrdí, že by jedné konkrétní potřebě mělo odpovídat jedno konkrétní právo. Naopak zastávají tezi, že je tu celý soubor potřeb, který je chráněn celým komplexem práv.⁹⁴ Například lidská potřeba společenského kontaktu s jinými lidskými bytostmi tak zakládá svobodu pohybu, shromažďování a vyjadřování.⁹⁵ Tím mohou být eliminovány některé námitky jako třeba, že lidé mají potřebu jíst, a přesto bychom jen stěží někde našli explicitně vyjádřené právo na jídlo.

Zůstávají ovšem jiné problémy, kterými se kriticky zabýval Jeremy Waldron.⁹⁶ Tento autor nijak nepopírá, že argumentovat požadavky potřeb v rámci politického fóra může mít svůj smysl,⁹⁷ podle jeho názoru však jimi nemůže být nahrazen koncept práv jako takový, což je jeden z návrhů Marka Tushneta, na nějž reaguje.⁹⁸ Aby tuto tezi prokázal, vypořádává se nejprve s argumentem, že se neshodneme na tom, jaká práva máme, a pokud ano, tak jen na jejich velmi abstraktních formulacích.⁹⁹ Waldron se ve svém textu snaží ukázat, že totéž platí i o požadavcích, které můžeme dovodit z potřeb, že rovněž ony vykazují vysoký stupeň neurčitosti.¹⁰⁰

Podle Waldronova soudu potřebujeme nějakou filosofii lidských potřeb, a nikoliv jen biologických, máme-li o nich vážně uvažovat jako o alternativě vůči konceptu práv.¹⁰¹ A totéž podle mého soudu platí i tehdy, pokud o nich chceme uvažovat jako o jejich možném zdůvodnění. Abychom správně pochopili, co právě uvedená teze znamená, musíme se na chvíli zastavit u toho, jaký je vlastně rozdíl mezi zmíněnými druhy potřeb. Ilustrativní může být v této souvislosti jedno dělení, na které v jedné ze svých prací odkazuje Frederick Rosen. V jeho smyslu lze potřeby dělit na biologické (*biological needs*), tedy takové, které jsou nutné pro fyzické přežití; základní (*basic needs*) nutné pro slušný životní

⁹² RENZO, Massimo. *Human Needs, Human Rights*, s. 586.

⁹³ STEWART, Frances. *Basic Needs Strategies, Human Rights, and the Right to Development*, s. 350. K samotnému vymezení pojmu subjektivního práva viz např. KOLLER, Peter. *The Scope of Human Rights*. In: KRAWIETZ, Werner – PATTARO, Enrico – ERH-SOON TAY, Alice (eds). *Rule of Law. Political and Legal Systems in Transition*. Berlin: Duncker & Humblot, 1997, s. 255. V české literatuře pak v širokém kontextu dějin právního myšlení SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení: kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, s. 421–435. Nebo srovnej též s Hohfeldovou teorií, kterou v našem prostředí kromě právě uvedeného autora dobře reprodukuje i Michal Šejvl. Viz ŠEJVL, Michal. *Pojem přirozeného subjektivního práva ve středověkém myšlení v kontextu uvažování o lidských právech*. *Právník*. 2015, roč. 154, č. 12, s. 1013–1016.

⁹⁴ MILLER, David. *Grounding Human Rights*, s. 417. RENZO, Massimo. *Human Needs, Human Rights*, s. 586.

⁹⁵ MILLER, David. *Grounding Human Rights*, s. 417.

⁹⁶ Viz zejména jeho text WALDRON, Jeremy. *The Role of Rights in Practical Reasoning: „Rights“ versus „Needs“*.

⁹⁷ *Ibidem*, s. 116.

⁹⁸ Konkrétně Jeremy Waldron reaguje na návrh Marka Tushneta z jeho textu *An Essay on Rights* nahradit řeč práv řečí potřeb.

⁹⁹ Toho, že formulace lidských práv jsou zpravidla velmi abstraktní, což otvírá prostor pro jejich velmi různorodou interpretaci, si všímá i Eric A. Posner. Viz POSNER, Eric A. *The Twilight of Human Rights Law*, s. 31–32.

¹⁰⁰ WALDRON, Jeremy. *The Role of Rights in Practical Reasoning: „Rights“ versus „Needs“*, s. 119.

¹⁰¹ K tomu srovnej *ibidem*, s. 121. Navíc, jak sám Waldron uvádí, je samo rozlišení lidských a biologických potřeb poněkud problematické.

standard a funkční (*functional needs*), jež musí být uspokojeny, aby osoba mohla vykonávat nějakou dílčí práci.¹⁰² Rosen přitom kritizuje a problematizuje zejména rozdělení biologických a základních potřeb do dvou skupin.¹⁰³

To, co činí rozlišení biologických a základních potřeb obtížným, je nemožnost definovat minimální standard¹⁰⁴ bez odkazu k určité koncepci života. Vymežujeme-li biologické potřeby za pomoci kritéria fyzického přežití, jistě nám nejde o pouhé přežití do dalšího dne. Respektive, samozřejmě můžeme konstatovat, že člověk bez přístupu ke kyslíku po pěti minutách zemře, avšak takto úzce pojaté potřeby jen stěží mohou sloužit jako základ adekvátní koncepce lidských práv, která se (s trochou nadsázky) bezpochyby neomezuje na pouhé právo na neuškrzení. Jde nám tudíž spíše o úspěšné fungování s ohledem na nějaký dlouhodobý rámec a je pravdou, že onen standard potřebný pro přežití bude velmi odlišný, pokud budeme žít ve společnosti, která očekává, že se lidé v průměru budou dožívat padesáti let, nebo ve společnosti, kde se budou dožívat osmdesáti.¹⁰⁵ Mají-li se kategorie potřeb nějakým způsobem projevit i v praxi, musí být naplněny konkrétním obsahem. Není příliš relevantní, že máme nějakou abstraktní potřebu jíst, protože ve skutečném světě musíme vyřešit otázku, jaké množství a kvalita jídla jsou z hlediska potřeby akceptovatelné a jaké nikoliv. Podle názoru některých autorů pak takovéto konkretizující pravidlo může existovat jen v rámci společnosti.¹⁰⁶ Existuje-li však v rámci společnosti, musí být i ve vztahu k ní relativní. Odkazuje-li pak na pojmy jako „nesitelný lidský život“, které jsou velmi obtížně uchopitelné,¹⁰⁷ není o nic určitější než všechny ty vágní formule tolik vytýkané právům.

3.2 Problém normativity

Kategorie lidských potřeb je tedy velmi neurčitá. Jaké důsledky máme z této skutečnosti vyvodit? Jeremy Waldron konstatuje, že je pochopitelné, že politické pojmy jsou takové. Musí tomu tak být a našim úkolem je spíše porozumět jim a uchopit všechny jejich výhody, než usilovat o odstranění jejich neurčitosti nějakou definicí.¹⁰⁸ Takový postup lze z vědeckého hlediska považovat za správný. Upřednostňuje totiž důkladné postihnutí situace, zatímco druhý postup by snadno mohl sklouznout k hledání nějakého konkrétního normativního kritéria a ideologizaci celé problematiky.

David Miller vidí klíčovou výhodu potřeb v tom, že jsou schopny zakládat závazky, zatímco jiné zájmy (jakkoliv mohou být silné) nikoliv. Připouští však, že tato teze vyplývá pouze z jeho intuice, že ji není schopen vysvětlit.¹⁰⁹ Takové přiznání samozřejmě tomuto tvrzení na přesvědčivosti nepřidává. Diametrálně odlišným způsobem, vidí tento problém Waldron. Když srovnává výhody a nevýhody potřeb a práv, tak zdůrazňuje, že z práva vyplývají povinnosti druhé strany.¹¹⁰ Tato vzájemná spojitost subjektivních práv a povin-

¹⁰² ROSEN, Frederick. Basic Needs and Justice. *Mind*. 1997, Vol. 86, No. 341, s. 88.

¹⁰³ Srovnej ibidem.

¹⁰⁴ To, že je definování základního minima problémem připouští v jiném kontextu i STEWART, Frances. *Basic Needs Strategies, Human Rights, and the Right to Development*, s. 348.

¹⁰⁵ Viz HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*, s. 49.

¹⁰⁶ ZETTERBAUM, Marvin. *Equality and Human Need*, s. 990.

¹⁰⁷ WALDRON, Jeremy. *The Role of Rights in Practical Reasoning: „Rights“ versus „Needs“*, s. 120.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 121.

¹⁰⁹ Srovnej MILLER, David. *Grounding Human Rights*, s. 422.

¹¹⁰ WALDRON, Jeremy. *The Role of Rights in Practical Reasoning: „Rights“ versus „Needs“*, s. 121.

ností tolik zdůrazňovaná Hohfeldem je logická a v odborné literatuře obecně přijímaná.¹¹¹ O potřebě nic takového podle něj říci nelze. Dovožovat z ní nějaký normativní závazek není logicky možné. On sám ovšem své tvrzení následně o trochu zmírňuje. Výslovně uvádí, že netvrdí, že by jazyk potřeb byl čistě deskriptivní a hodnotově neutrální. Neupírá mu určité emotivní podtóny. Jen mu odmítá přiznat přímočaře preskriptivní charakter, který přisuzuje jazyku práv.¹¹² Osobně se k tomuto pohledu stavím rezervovaně. Jak bylo již uvedeno výše, potřeby mají instrumentální charakter. Samy o sobě sice představují deskriptivní kategorie, avšak mají-li hrát v našem uvažování o právech vůbec nějakou roli, musí se skrytě napájet z určitých normativních požadavků, zejména různých idejí důstojného nebo dobrého života, pokud ne přímo z nějaké představy lidské přirozenosti. Není tedy bez důvodu, že nás H. J. McCloskey upozorňuje, že odmítá-li někdo ideu, že existuje nějaká všeobecná lidská přirozenost, měl by raději upustit i od uvažování o potřebách coby základu lidských práv.¹¹³ Potřeby jsou podle něj logicky, pojmově propojeny s ideami dobré existence a přirozenosti,¹¹⁴ nebo, jak uvádí Frances Stewart – jsou instrumentální vůči ideji plného života, o něž usilujeme.¹¹⁵ Názory obou těchto autorů tak dobře korespondují s výše uvedenými tezemi.

Budeme-li se tedy zajímat o zdůvodňování lidských práv, pak se musíme zaměřit právě na poslední zdroje jejich normativity a potřeby vnímat pouze jako určitý mezičlánek, jakési převodové kolečko v složitém stroji, který přenáší energii z našich nejhlubších důvodů do našeho konkrétního jednání. Na druhou stranu, význam potřeb může získat úplně jiný rozměr, nahlížíme-li na ně z roviny přesvědčování, tedy nakolik mají potenciál ve skutečném světě někoho přimět ke změně jeho postoje. Jestliže se nám jejich postavení jeví v rámci teorie jako druhořadé, v samotné praxi mohou hrát velmi důležitou úlohu, mohou představovat klíčový argument, který přesvědčí klíčové aktéry o nutnosti zavedení nějaké právní úpravy nebo vydání určitého soudního rozhodnutí. V dalších řádcích se budeme ještě zamýšlet nad tím, proč tomu tak je. Zatím stále zůstaňme u hlediska zdůvodňování.

Koncepce základních potřeb tedy úzce souvisí s idejí lidské přirozenosti. Hledání odpovědi na otázku po podstatě člověka ostatně patří mezi tradiční filosofická témata.¹¹⁶ Poznání takové podstaty by nám umožnilo odhlížet od různých kulturních specifik a tím i mimo jiné dát jednoznačnou odpověď na otázku, nakolik jsou právě potřeby kulturně relativní.¹¹⁷ Vůči takovému postupu však převládají spíše skeptické názory odmítající chápat člověka izolovaně od společnosti, v níž vyrostl a žije.¹¹⁸ Pozoruhodné je, že i někteří autoři, kteří na tuto otázku nahlíží nikoliv z deskriptivního, nýbrž z normativního hlediska a ptají se, ne jak jsou základní potřeby ve světě chápány, ale jak by chápány být měly, zastávají názor, že je užitečnější pojímat je v praxi jako společensky relativní standard.¹¹⁹ Třebaže zároveň velmi opatrně připouští, že některé indikátory dobrého života mohou

¹¹¹ Srovnej např. EDMUNDSON, William A. *An Introduction to Rights*. New York: Cambridge University Press, 2012, s. 73. IVISON, Duncan. *Rights*. Stocksfield: Acumen, 2008, s. 11 an.

¹¹² WALDRON, Jeremy. *The Role of Rights in Practical Reasoning: „Rights“ versus „Needs“*, s. 121.

¹¹³ MCCLOSKEY, H. J. *Human Needs, Rights and Political Values*, s. 2, 6. K tomu dále srovnej též ZETTERBAUM, Marvin. *Equality and Human Need*, s. 990.

¹¹⁴ *Ibidem*, s. 7.

¹¹⁵ STEWART, Frances. *Basic Needs Strategies, Human Rights, and the Right to Development*, s. 352.

¹¹⁶ Srovnej ZETTERBAUM, Marvin. *Equality and Human Need*, s. 988.

¹¹⁷ *Ibidem*, s. 989.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ STEWART, Frances. *Basic Needs Strategies, Human Rights, and the Right to Development*, s. 356.

generovat i standardy univerzální.¹²⁰ Jejich univerzalita však již není založena ontologicky, nýbrž jinými způsoby.¹²¹ Na ideu přirozenosti jsou pak v různé míře navázány i představy dobrého, důstojného či plného života, u něhož vždy zůstává problém, jak jej máme definovat, co přesně si pod ním máme představit. Lidskou důstojnost,¹²² dobro apod. můžeme totiž považovat za pěkné příklady diskurzivních pojmů.¹²³ Lze tedy předpokládat, že naše chápání dobrého, důstojného a plného života se budou často překrývat. Všechny uvedené pojmy odkazují k tomu, že máme usilovat o něco víc než pouhé přežívání, že máme nárok žít lepší život, než jen abychom žili. Všechny uvedené pojmy tak v sobě ukrývají odkaz k určitým aspiracím. To samozřejmě vede k určitému napětí, protože mnozí zastánci teorií potřeb mají snahu zdůrazňovat, že požadavky, které z nich dovozují, jsou minimální.¹²⁴ Dobrý život přitom z uvedených pojmů můžeme chápat jako nejširší. Výrok „Žij dobrý, ale nikoliv důstojný život.“ může samozřejmě dávat v určitých kontextech rozumný smysl (vzpomeňme třeba na život většiny lidí v Huxleyho románu *Konec civilizace*), nikoliv však, pokud se budeme snažit o vztahu těchto pojmů uvažovat ve všeobecnější rovině.

Otázku, jak může být „plný život“ vymezen, měřen a monitorován si klade např. Frances Stewart.¹²⁵ Tato autorka vidí problém jeho definování v nalezení jeho konstitutivních prvků, za něž považuje například zdraví, výživu, vzdělání apod.¹²⁶ Její pohled je však zásadním způsobem ovlivněn hlediskem, kterým ve svém textu na tento problém nahlíží. Šlo jí především o vymezení nějakého standardu pro potřeby mezinárodního práva, zejména v kontextu práva na rozvoj a zemí třetího světa. V takovém rámci dává její vymezení dobrý smysl, protože zde bude panovat poměrně široká shoda na významu tohoto plného života, pro jehož dosažení budou dostačující z evropského hlediska poměrně mírné a pochybnosti nevyvolávající standardy. Pokud bychom ovšem chtěli takovým vymezením podepřít třeba řešení otázky ústavnosti karenční doby, stávala by se taková definice příliš málo subtilní a jen stěží by nám poskytla pro takový případ východisko. Objektivně jen sotva můžeme říct, co je dobrý nebo důstojný život, protože neexistuje autorita, pomocí níž by se daly věrohodně zdůvodnit naše poslední hodnoty a hlediska. Tato neshoda může být v určitých situacích překryta společenským konsenzem coby produktem historických nahodilostí.

Výše uvedené nás nakonec přivádí ke klíčové tezi našeho zkoumání, kterou je konstatování, že teorie potřeb nám nijak nepomáhá k vyrovnání se s problémem přechodu od faktů k normám.¹²⁷ Můžeme se sice setkat s různými konstrukcemi, které by mohly být

¹²⁰ Srovnej ibidem, s. 358.

¹²¹ O různých typech univerzality ve spojitosti s lidskými právy píše Jack Donnelly. Zmiňuje se takto o univerzalitě konceptuální, substantivní, antropologické, funkční, mezinárodně právní, překrývajícího se konsenzu a ontologické. DONNELLY, Jack. *The Relative Universality of Human Rights*. *Human Rights Quarterly*. 2007, Vol. 29, No. 2, s. 282 an. Domnívám se, že některé Donnellym vymezené typy univerzality (např. funkční) lze dobře vztáhnout i na koncept lidských potřeb.

¹²² Dobře je to patrné na dělení různých, velmi často vzájemně neslučitelných, typů důstojnosti, které ve své práci provádí Doris Schroederová. K tomu viz SCHROEDER, Doris. *Human Rights and Human Dignity. Ethical Theory and Moral Practice*. 2012, Vol. 15, No. 3, s. 332 an. S tvrzením, že je lidská důstojnost v současnosti diskurzivním pojmem se lze v české literatuře setkat např. v ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Důstojnost člověka podle Giovanniho Pika della Mirandola – inspirace pro právo. Právník*. 2017, Vol. 156, No. 2, s. 134. Srovnej i názor Pavla Ondřejka, který ji dává do spojitosti s Dworkinovými interpretačními pojmy. ONDŘEJEK, Pavel. *The Many Faces of Human Dignity in Law*. 2017, manuskript, s. 2.

¹²³ O diskurzivních pojmech píše v české odborné literatuře např. SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení: kritika moralismu*, s. 205 an.

¹²⁴ Srovnej RENZO, Massimo. *Human Needs, Human Rights*, s. 587.

¹²⁵ Viz STEWART, Frances. *Basic Needs Strategies, Human Rights, and the Right to Development*, s. 355.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ MCCLOSKEY, H. J. *Human Needs, Rights and Political Values*, s. 2. Stojí za zmínku, že totéž je vytýkáno i řadě dalších teorií usilujících o zdůvodnění lidských práv. Např. vůči fundacionalismu Jamese Griffina směřuje tuto výtku Joseph Raz. Viz RAZ,

vnímány jako pokusy o vypořádání se s tímto deficitem, osobně se mi však nejeví jako příliš úspěšné. Například Waldron ve svém textu uvádí, že usilujeme o uspokojení našich potřeb. Proto primární normativní požadavek, který je s nimi spojený, směřuje vůči nám. Jinak řečeno: „P má potřebu X. P by se měl snažit X získat.“¹²⁸ Tento náhled se ovšem může stát snadno zavádějícím, protože umožňuje záměnu potřeb s našimi tužbami. Neplatí, že usilujeme o uspokojení našich potřeb, spíše, že bychom o něj usilovat měli (což sice koresponduje s Waldronovou upřesňující formulí, avšak nikde není vysvětleno, proč brát takový normativní požadavek vážně). S potřebou je totiž spojen objektivní charakter. Člověk ji může mít, aniž by si jí byl vědom, což platí v úplně jiné míře právě o našich touhách. Potřebou člověka je jíst zdravě, pocituje však touhu dát si na oběd kachnu s bramborovými knedlíky a pivo. Úsilí o uspokojení oné potřeby není ničím přímočarým, naopak stojí značné úsilí, které je do značné míry motivováno právě tím, že zmíněná potřeba zároveň představuje významný normativní požadavek, že je spojena s určitou představou dobrého či důstojného života, kterou akceptujeme. Stále zde tedy zůstává přítomen onen odkaz na další normativní zdroj, jehož relevanci nejsme schopni přesvědčivě zdůvodnit a nakonec ji opíráme pouze o naše vlastní neodůvodněné přesvědčení. Podobně, když David Miller uvádí, že „podle přístupu založenému na potřebách prokazuje, že něco je lidské právo tím, že ukážeme, že mít takové právo naplňuje potřeby jeho nositele“,¹²⁹ vůbec nevysvětluje, proč bychom měli požadavek, že máme naplňovat nějaké potřeby, brát vážně, nevysvětluje, co je zdrojem této normy, která je nutným předpokladem jeho teorie.¹³⁰

Koncepce základních potřeb se tedy ve srovnání se samotným konceptem lidských práv nejeví jako lépe zdůvodněná. Navíc může mít i negativní praktické konsekvence. Vzpomeňme v této souvislosti třeba jen výtku, že teorie, že naše práva můžeme odvodit od nějakého abstraktního práva na uspokojování našich potřeb, by vedla k nárokování příliš úzkého okruhu práv.¹³¹ O tomto nebezpečí se zmiňuje mimo jiné i James Griffin, který jako příklad práva, které může být jen obtížně odvoditelné z potřeb nezbytných pro normální fungování lidského těla a mysli, uvádí svobodu vyznání.¹³² Skepsi vůči tomu, že je koncepce potřeb schopna generovat všechna práva, která jsou součástí dnešních lidskoprávních katalogů, vyjadřuje nakonec i sám David Miller.¹³³ Nepovažuje ale tuto situaci za problematickou, protože zmíněné katalogy mají zpravidla větší aspirace než pouze poskytnout určitý minimální seznam lidských práv, který by reprezentoval minimální požadavky globální spravedlnosti.¹³⁴ Některá lidská práva pak podle něj mohou být justifikována i tak, že jsou nezbytná pro plnou realizaci jiných lidských práv, jež vyplývají přímo z potřeb.¹³⁵

Joseph. Human Rights without Foundations. In: BESSON, Samantha – TASIOLAS, John (eds). *The Philosophy of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 325. V obecnějším kontextu ji používá v naší literatuře KÁČER, Marek.

O úlohe metafyziky pri odôvodňovaní ľudských práv. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2016, roč. 24, č. 3, s. 340, 346 an.

¹²⁸ WALDRON, Jeremy. *The Role of Rights in Practical Reasoning: „Rights“ versus „Needs“*, s. 123.

¹²⁹ MILLER, David. *National Responsibility and Global Justice*, s. 179.

¹³⁰ K tomu srovnej i MILLER, David. *Grounding Human Rights*, s. 422.

¹³¹ MCCLOSKEY, H. J. *Human Needs, Rights and Political Values*, s. 2. K tomu srovnej i tvrzení Amy Gutmann, že růst množství lidských práv vede k tomu, že se objevují taková, která není možno odvodnit odkazem k některým z tradičních způsobů jejich zdůvodnění, a to včetně konceptu základních potřeb. GUTMANN, Amy. Introduction. In: IGNATIEFF, Michael. *Human Rights as Politics and Idolatry*. Princeton University Press, 2003, s. x.

¹³² GRIFFIN, James. *On Human Rights*, s. 89.

¹³³ Srovnej MILLER, David. *Grounding Human Rights*, s. 419 an.

¹³⁴ *Ibidem*, s. 420.

¹³⁵ *Ibidem*, s. 421.

Na úplný závěr pak lze nadnést ještě jednu zásadní otázku: Nakolik vůbec musí být koncepce potřeb nutně spojována s koncepcí práv? Nemohla by být dobře slučitelná i s jinými, kolektivistickými idejemi, které se k individuálním právům naopak staví velmi rezervovaně? Nemohli bychom kalkulovat s tím, že naplnění potřeb větší skupiny lidí může ospravedlnit to, že potřeby menšího množství lidí naplněny nebudou? Idea práv něco takového vylučuje, proč by to ale měla vylučovat již sama nějaká teorie potřeb? Pokud by byla kompatibilní i s různými systémy, které práva jednotlivce neberou vážně, mohli bychom ji pak vnímat jako vhodné východisko pro jejich zdůvodnění?

4. Přesvědčivost základních potřeb

V předchozí části tohoto textu jsme dospěli k závěru, že základní potřeby nepředstavují adekvátní zdůvodnění konceptu práv, ani jeho možnou náhradu. Navzdory tomu se zdá být taková představa velmi intuitivní a jen málokoho by napadlo rozporovat třeba to, že má právo na jídlo, protože jíst patří mezi základní potřeby člověka. Lze souhlasit s názorem Michaela Neumanna, že někteří lidé to zkrátka vidí tak, že práva jsou tu od toho, aby zajišťovala naše základní potřeby, že existence nějaké takové potřeby je sama o sobě dostatečným základem pro morální právo na její uspokojení.¹³⁶ Argumentace základními potřebami tedy může být v praxi nezřídka velmi přesvědčivá a efektivní. Musíme si proto položit otázku, proč tomu tak je. Proč máme tak silnou představu, že právě potřeby musí být naplněny?¹³⁷ A že na toto naplnění máme automaticky nárok?

Jeremy Waldron ve svém textu uvádí řadu tvrzení, která by bylo možné vnímat jako relevantní příčiny zmiňované přesvědčivosti, pokud by se je ovšem vzápětí nesnažil vyvrátit. Říká například, že řeč potřeb může znít více soucitně, otevřeně, citlivě i méně individualisticky.¹³⁸ Mohla by se nám tedy zdát přesvědčivější, protože je schopna intenzivněji působit na naše pocity. Právě vůči tomu se však uvedený autor staví poměrně dosti skepticky.¹³⁹ V každém případě právě silnější emocionální působení můžeme v obecné rovině vnímat jako jeden ze stěžejních přesvědčovacích prvků.¹⁴⁰

Waldron dále konstatuje, že práva jsou v obecném povědomí spojována s negativními závazky, naopak potřeby se závazky pozitivními.¹⁴¹ Následně oprávněnost takového rozlišení taktéž vyvrací,¹⁴² což není obtížným úkolem, protože skutečnost, že lidská práva zakládají závazky obojího druhu, poměrně přesvědčivě doložil Henry Shue.¹⁴³ Tento autor

¹³⁶ NEUMANN, Michael. Needs Not Rights. *Canadian Journal of Philosophy*, s. 354.

¹³⁷ Srovnej STEWART, Frances. *Basic Needs Strategies, Human Rights, and the Right to Development*, s. 349.

¹³⁸ WALDRON, Jeremy. *The Role of Rights in Practical Reasoning: „Rights“ versus „Needs“*, s. 123.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ Význam kultivace některých našich pocitů (*sentimental education*) ostatně zdůrazňuje Richard Rorty, když uvažuje, jak můžeme smysluplně založit a udržovat lidská práva. K tomu viz jeho text RORTY, Richard. Human Rights, Rationality and Sentimentality. In: SAVIČ, Obrad et al. *The Politics of Human Rights*. London: Verso, 1999, zejména s. 739.

¹⁴¹ WALDRON, Jeremy. *The Role of Rights in Practical Reasoning: „Rights“ versus „Needs“*, s. 125. Zajímavé je, že Waldron ve svém textu ještě upozorňuje na to, že subjektivní práva v Lockeově pojetí neimplikují pouze negativní závazky, že takové uvažování je typické až pro pozdější dobu. K tomu srovnej ibidem, s. 128.

¹⁴² Srovnej ibidem, s. 126.

¹⁴³ Viz SHUE, Henry. *Basic Rights. Subsistence, Affluence and U.S. Foreign Policy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1980, s. 17, 52 a další. Stručně shrnutí Shueho teorie lze nalézt i v HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*, s. 46–48. Shueho teorii pak dává do hlubších souvislostí Sandra Fredman. Tato autorka ve své práci například kritizuje tradiční pojetí svobody jako absence narušení a odkazuje na novější a mnohem širší pojetí, která nám umožňují osvětlit roli pozitivních povinností. Podobným způsobem pak přehodnocuje i další koncepty, které stojí v pozadí tradičního propojování lidských práv s negativními povinnostmi. Viz např. FREDMAN, Sandra. *Human Rights Transformed. Positive Rights and Positive Duties*. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 3 an.

zastává názor, že lidská práva v zásadě zakládají tři druhy korespondujících povinností, a to zdržet se jednání, které může člověku způsobit nějaké strádání, ochránit jej před tímto strádáním a nakonec pomoci těm, kteří jsou mu vystaveni. Existenci všech těchto tří povinností pak vnímá jako podmínku jejich efektivního fungování.¹⁴⁴ I Shueova teorie má však jednu trhlínu. V zásadě by bylo přesnější hovořit o tom, že každé lidské právo má potenciál vyvolávat pozitivní i negativní závazky, v praxi tak ve skutečnosti činí v různé míře. Z některých práv vyvozujeme spíše negativní povinnosti, z jiných spíše pozitivní.¹⁴⁵ Například z práva na svobodu slova by mohl vyplývat i pozitivní závazek státu zajistit fungování veřejnoprávní televize a rozhlasu, alespoň v dosavadní praxi tak ovšem činností není.¹⁴⁶ Obdobně můžeme tvrdit, že i z potřeb samotných nevyplývají pouze závazky pozitivní, nýbrž i negativní (respektive za situace, kdy vůbec připustíme, že z potřeb nějaké závazky vyplývají). Například v případě potřeby pít má stát nejen pozitivní povinnost zajistit lidem přístup ke zdroji pitné vody třeba tím, že se postará o vyhloubení studny, ale i negativní povinnost zdržet se možných omezení této jejich potřeby, nesmí tedy kupříkladu vyslat vojáky, aby zamezili přístupu k vodě nějaké etnické menšině. Spojovat práva s negativními a potřeby s pozitivními závazky tedy nemá logický smysl, jakkoliv může být pravdou, že takové spojení je zafixované v mysli většiny lidí.

Zdá se tedy, že velká přesvědčivost argumentace potřebami bude spočívat v něčem trochu jiném. Pokud uznáváme, že skutečně něco takového existuje, dovoláváme se jimi i nějakého objektivního rámce. V případě, že s nimi spojujeme nějaký požadavek, chceme tím naznačit, že se ho nedovoláváme na základě našeho rozmaru. Náš nárok má nějaký zásadnější základ, který vyžaduje, aby byl obecně respektován. Setkají-li se tedy dva lidé, kteří uznávají hodnotu rovnosti lidí a akceptují, že něco jako potřeby existuje, třebaže se nemusí shodnout na jejich obsahu, nemohou jen tak smést se stolu, když se jich jeden z nich dovolává. Navíc asi žádný člověk by neřekl, že jeho potřeby nemají být naplněny. Pojem potřeby ze své podstaty naplnění vyžaduje, problémem je ve skutečnosti otázka, co máme považovat za opravdové potřeby, a nalik něco takového vůbec existuje. Jedná se tedy o pojem, který má potenciál, aby jej každý člověk používal. V zásadě každý má totiž zájem na tom, aby „jeho potřeby“ byly artikulovány. V zásadě každý uznává nějakou koncepci života, o kterou se taková artikulace bude opírat. Potřeby jsou pojmem, s nímž lze pracovat v každodenním životě (třebaže mnohdy v posunutém či nepřesném významu), což například o konceptu normativního aktérství tvrdit nelze.

Závěr

Jak je z předchozích řádků dobře patrné, lze proti teorii základních potřeb nadnést řadu zásadních argumentů. Pravdou však je, že každá teorie naráží na svá úskalí. I pokud bychom například zůstali na půdě teorií subjektivních práv, pak nám nezbyvá než konstatovat, že vyžadují objasnit, kdo a na jakém základě je nositelem takových práv,¹⁴⁷ což se mnohým z nich ne zrovna úspěšně daří. Teorii základních potřeb tak musíme hodnotit v patřičném kontextu a je pravda, že představa, že práva jsou tu od toho, aby chránila naše

¹⁴⁴ Ibidem, s. 52 an. Srovnej též STAMMERS, Neil. A Critique of Social Approaches to Human Rights. *Human Rights Quarterly*. 1995, Vol. 17, No. 3, s. 496.

¹⁴⁵ Srovnej FABRE, Cécile. Constitutionalising Social Rights. *The Journal of Political Philosophy*. 1998, Vol. 6, No. 3, s. 273–275.

¹⁴⁶ HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*, s. 47.

¹⁴⁷ ANDERSSON, Anna-Karin Margareta. Choices, Interests, and Potentiality. What Distinguishes Bearers of Rights? *Value Inquiry*. 2012, s. 176.

potřeby, je asi pro většinu lidí mnohem srozumitelnější než třeba idea, že tato práva chrání jejich normativní aktérství.¹⁴⁸ Každé zdůvodnění lidských práv pak musí někde začít. Vždy máme nějaká východiska, která mohou druzí lidé vnímat jako nesamozřejmá – východiska, na kterých se neshodneme. Proto vzrůstá význam pojmů, které nám v praxi umožňují alespoň zčásti takovou neshodu překlenout. Jejich příkladem mohou být i základní potřeby – sice se jen stěží shodneme na tom, co přesně je jejich obsahem, mohou však představovat vhodný rámec, v jehož mezích můžeme o našich problémech a odlišných postojích diskutovat. David Miller poukazuje na to, že se napříč kulturami shodneme na širokých abstraktních formulacích (např. na potřebě vzdělání), již ne na tom, co konkrétně znamenají za určitých okolností.¹⁴⁹ To dobře ukazuje na limity takové shody, avšak nečiní ji to ještě úplně bezcennou. Z hlediska role, kterou v politickém prostoru mohou sehrát, se tak nemusí jevit úplně redundantní, třebaže je ke zdůvodnění lidských práv striktně vzato nepotřebujeme. Fakt, že v nějaké společnosti úspěšně fungují pojmy tohoto typu, pak může dokládat její stabilitu a přítomnost důvěry v její instituce.¹⁵⁰ Pojem základních potřeb možná nepředstavuje dobré východisko pro zdůvodnění univerzálně pojatých lidských práv, ale může nám být užitečný jiným způsobem.

Velkou výhodou konceptu základních potřeb si můžeme snadno uvědomit, pokud akceptujeme tezi, že by bylo chybou chápat naše práva izolovaně. Eric A. Posner konstatuje, že jsou jen slabé důkazy pro to, že mezinárodní smlouvy o lidských právech vedou ke zvýšení blahobytu lidí nebo k respektu k právům v těchto smlouvách zakotvených. Jedním z hlavních důvodů tohoto stavu je chybný předpoklad, že dobro v každé zemi může být redukováno na soubor pravidel, která pak mohou být nestranně vynucována.¹⁵¹ Je otázkou, nakolik můžeme vztáhnout tento skepticismus i na rámec vnitrostátních předpisů, které lidská práva rovněž zakotvují. Uvedená teze však dobře ilustruje, že pouhé uvedení právních norem v určitých právních dokumentech není dostatečné k tomu, aby vešly v život. Efektivní fungování práva je tak navázáno i na úspěšné působení jiných normativních systémů, jakož i úspěšné působení některých (pro většinu společnosti třeba více srozumitelných) konceptů, které určité právní normy fakticky legitimizují. Jedním z takových konceptů mohou být i různě pojímané základní potřeby, o které se osvojení lidských práv (nikoliv v teorii, ale) v praxi může úspěšně opírat.

¹⁴⁸ Tedy např. fundacionalistické pojetí lidských práv, které jinak můžeme považovat za jedno z myšlenkově nejpropracovanějších a nejvíce koherentních. K fundacionalismu např. srovnej FREEMAN, Michael. *The Philosophical Foundations of Human Rights. Human Rights Quarterly*. 1994, Vol. 16, No. 3, s. 505 an. GRIFFIN, James. *On Human Rights*, s. 4, dále i 32 an. HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*, s. 107 an. Pozornost si dále zaslouží i text KOHEN, Ari. *The Possibility of Secular Human Rights: Alan Gewirth and the Principle of Generic Consistency. Human Rights Review*. 2005, Vol. 7, No. 1, s. 49–75.

¹⁴⁹ MILLER, David. *Grounding Human Rights*, s. 415.

¹⁵⁰ Skutečnost, že v právu nějaké společnosti úspěšně fungují diskurzivní pojmy, můžeme považovat za doklad její stability a obecné důvěry v její instituce. Její jednotliví členové totiž akceptují, že způsob, jakým je význam diskurzivních pojmů v konkrétních případech příslušnými institucemi přiřazován, je relativně férový, respektive že mají rozumnou šanci na to, aby při výkladu takového pojmu jednou převládli jimi preferovaný význam.

¹⁵¹ POSNER, Eric A. *The Twilight of Human Rights Law*, s. 7.

Human Rights and Basic Needs

Martin Hapla

Abstract: The article deals with the theory of needs as a possible justification of human rights. At first it defines the concept of need which it distinguishes from the concept of want. It states that need is objective by definition. It analyses some conceptions of needs (primarily the conception of David Miller and the conception of Massimo Renzo) and considers their advantages and disadvantages towards other theories of justification (for example the personhood approach of James Griffin). According to the author, these conceptions have foundations in natural law and cannot deal with the problem of transition from facts to norms. In addition, the requirements that we usually derive from the needs keep too much uncertainty. In spite of these deficiencies, however, the argumentation by the need holds great persuasiveness in the legal and even more in the political area. Its sources are difficult to identify, but it has some importance that the need is the concept which we use in everyday life (though in a shifted meaning). Finally, the author concludes that needs are not able to ground human rights in a satisfactory way, but on the other side – if we resign on the universal rights – it can play a very useful and significant role in their justification in certain local contexts.

Key words: human rights, needs, justification, natural law, Hume's law, political philosophy